

Vrednotenjski pomen in pragmatična funkcija v slovarju

Mojca Šorli

Abstract

In the first section of this paper, arguments are presented in favour of a communicative-pragmatic approach to lexical analysis as it would result in a modern monolingual dictionary with a communicative focus designed specifically for young and/or non-specialist dictionary users. These arguments are based partly on the compilation methods used in the Slovenian Lexical Database as a potential source for new dictionaries of Slovenian, and partly on the Proposal for a New Dictionary of Contemporary Slovenian. In the second section, some conclusions are presented on the functioning of the pragmatic meanings inferred in the doctoral thesis by the author of this article, which discusses at length the (lexicographical) acquisition and interpretation of pragmatic data from the corpus and sheds light on some of the traditionally peripheral aspects of evaluation in language, with a special focus on semantic prosody. The findings are examined in the light of the traditional register and pragmatic labelling in the Dictionary of literary Slovenian and are presented in the context of the Slovenian Lexical Database.

Keywords: corpus analysis, (extended) unit of meaning, pragmatics, connotation, semantic prosody

Ključne besede: korpusna analiza, (razširjena) enota pomena, pragmatika, konotacija, semantična prozodija

1 UVOD

Razmisleki v pričujočem prispevku so vezani na koncept pragmatične funkcije in razširjene enote pomena, kot jo v leksikografskem okviru opredeljujejo J. Sinclair (1996), B. Louw (1993) in drugi (podrobneje o tem v Šorli 2014b: 80–96), ki pa je ostala tako v domačih kot tujih leksikalnih zbirkah in leksikografskih delih, z izjemo sodobnih angleških slovarjev za tujce, večinoma prezrta. Poudariti želimo, da je pragmatika, torej raba, sestavni del pomena, ki ga je zato smiselno v leksikografskem opisu eksplicitno povzeti. V nadaljevanju predstavljamo komunikacijsko-pragmatični pristop k leksikalni analizi, ki bi proizvedel sodobni sporazumevalni tip enojezičnega slovarja, namenjen zlasti mlajšemu in/ali jezikovno nespecializiranemu uporabniku slovenščine, kot smo ga predvideli pri izdelavi Leksikalne baze za slovenščino (2008–2012, dalje LBS).¹ Na rezultatih projekta s številnimi sodelavci (Gantar et al. 2009), ki je bil zasnovan kot konceptualni okvir novega oz. novih slovarjev slovenščine, temelji tudi vsebinski del Predloga za izdelavo slovarja sodobnega slovenskega jezika (Krek et al. 2013b). Pragmatični vidik leksikalnega pomena je bil do sedaj v slovenski leksikologiji in leksikografiji obrobni ali le delno obravnavan, zato izpostavljamo tiste postopke leksikalne analize, ki pomenijo odločen premik k večji pragmatični in sporazumevalni vlogi slovarja in za katere menimo, da bi jih bilo treba sistematično upoštevati tudi pri izdelavi novega slovarja slovenščine. Po uvodnem delu povzemamo prakse stilno-pragmatičnega označevanja v LBS (2.1) v povezavi s pomenskimi opisi, ki so zasnovani tako, da omogočajo konsistenten in sporazumevalno usmerjen opis tudi s stališča vrednotenja. V drugem in hkrati jedrnem delu (2.2) predstavimo ugotovitve doktorske disertacije, v kateri smo poglobili pragmatične analize z nastavki pri oblikovanju pomenskih opisov v LBS, tako da smo izčrpno obravnavali pridobivanje in interpretacijo pragmatičnih podatkov iz korpusa in osvetlili nekatere tudi v tujem okolju tradicionalno obrobne vidike jezikovnega vrednotenja v leksikografskem okviru na primeru semantične prozodije (Šorli 2014b), izsledke pa primerjamo z obstoječim stilno-pragmatičnim označevanjem v SSKJ in LBS. Glede na do sedaj prevladujoči jezikovnosistemski pristop v slovenski leksikografiji in sledeč sodobnim, korpusnim spoznanjem o funkcioniranju pomena (npr. Sinclair 1996, 1997; Stubbs 1995, 1995b; Partington 1998; Hunston 2007; Atkins in Rundell 2008; Philip 2009) temelji prispevek v celoti na prepričanju, da potrebujemo uporabniki slovenščine danes nov slovar z opisom jezika s stališča njegove sporazumevalne vloge. Nujne so izboljšave pri vsebini in obliki pomenskih opisov nekaterih povsem vsakdanjih besed, pogosto na ravni jezikovne rabe, kar kažejo tudi nekatere izmed tistih leksikalnih enot (dalje LE)²

1 Ena izmed aktivnosti projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku (2008–2013) Ministrstva za šolstvo in šport RS in ESS: www.slovenscina.eu (dostop 23. 7. 2015).

2 V nadaljevanju uporabljamo leksikalno enoto (LE) za označevanje posameznih pomenov, tudi pomena/pomenov večbesednih enot, kot so frazeološke enote (FE), vključno s stalnimi besednimi zvezami (SBZ). LE ločujemo od jezikovne enote oz. leksikalnega niza.

v SSKJ, ki namesto specifičnih konotativnih oznak nosijo oznako *ekspr.* zato, ker »odnos govorca do poimenovanega ni natančno določljiv, npr. *čenča*, *fantastičen* ('ki se pojavlja v visoki stopnji'; 'nenavadno, izredno lep'), *grandiozen*« v Osnutku koncepta novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika (Gliha Komac et al. 2015: 67; dalje NSSKJ). Za aktualnost slovarja je zelo pomembno, da prepoznamo rabo, ki je tipična danes, ta pa je, kot kaže korpus, prav nasprotna temu, kar npr. pri *grandiozen* kot prvi pomen navaja SSKJ. Prevladuje namreč raba, ki izraža negativno držo govorca do te vsebine (nezaželena velikopoteznost). Pri izdelavi slovarske baze ali slovarja je pomembno, da ugotovimo, kakšno vlogo igra pragmatika pri posameznem pomenu, da bi tako zagotovili ustrezen semantično-pragmatični opis. Pragmatični podatki so integralni del razširjene enote pomena.

1.1 Aksiološki vidiki pomena

Pojem vrednotenja in aksiološki vidiki pomena so ključni za razumevanje, kako jezik pravzaprav deluje. Vrednotenje razumemo na tem mestu v najširšem pomenu besede, kot nekaj, kar celostno zajema govorčev odnos oz. emotivno držo do povedanega, ne zgolj v shematiziranih binarnih opozicijah tipa pozitivno/negativno, slabo/dobro, ugodno/neugodno itd., ki so značilne zlasti za konotativni pomen, temveč tudi širše, v tipično bolj razpršenih in kontekstualno pogojenih oblikah vrednotenja, ki se izražajo v specifičnih, a konvencionalno kodiranih razmerjih med obliko in pomenom. Gre za kolokacijski pomen, ki ga ni mogoče ugotavljati z introspekcijo (Louw 2000). Kot ugotavljata že Kay in Fillmore (1999), je pragmatična moč v veliki meri konvencionalizirana v jeziku.

V doktorski disertaciji smo zato postavili pod vprašaj domnevo, da pragmatike v enojezičnem slovarju ni potrebno eksplicitno opisovati, češ da govorce materni jezik obvladamo intuitivno. To, kar počnemo s pomenom v spontanem jezikovnem sporazumevanju, se bistveno razlikuje od (metajezikovnega) opisa pomenov, tipično v slovarju (Atkins in Rundell 2008: 263). Mogoče je sklepati, da zgoraj omenjena domneva izhaja iz razumevanja pragmatičnega pomena kot dodanega oz. sekundarnega, kar bi pomenilo, da je njegovo navajanje opcijsko. Toda v poglavjih, ki sledijo, razumemo ta pomen, v ožjem smislu vrednotenje, kot sestavni del pomena, znotraj katerega lahko za potrebe pomenske analize sicer ločujemo med semantičnimi in pragmatičnimi vidiki, vendar gre v dejanski komunikaciji za kontinuum oz. tesen preplet obojega. Če je bilo še nedavno razširjeno prepričanje, da je tvorjenje pomena v občutno večji meri kot na primer uporaba pravil v skladnji in fonologiji rezultat zavestnih procesov, pa korpusna analiza nekaterih pragmatičnih pojavov kaže, da ne drži povsem, da tvorci besedil vedno vedo, *zakaj* to, kar so izrekli ali zapisali, pomeni to, kar pomeni. Vprašanje, *zakaj* potrebujemo pragmatiko v slovarjih, je zato tesno povezano z vprašanjem, *zakaj*

sploh potrebujemo (enojezične) slovarje in kako jih uporabljamo. Tradicionalno se izpostavljata predvsem kognitivna in sporazumevalna vloga slovarja, pri čemer prva zadovoljuje potrebe po znanju, druga pa omogoča besedilno razumevanje, produkcijo in prevajanje, pa tudi pomen zunajleksikografskih potreb uporabnika, kot jih definirata Bergenholtz in Tarp (2003).³

1.2 Slovar kot družbeni artefakt in konvencionalnost pomena

S tem ko v okviru sociolingvističnih teorij raziskujemo jezik kot (družbeni) potencial (Halliday 1978) in ne kot jezikovno zmožnost posameznika ali abstraktni mentalni univerzalizem, je edino smiselno, da dobi pragmatika osrednje mesto tudi v leksikografskem opisu jezika, prej pretežno zaznamovanem s pojmom nujnih in zadostnih pogojev, pri čemer je med pragmatiko, sociolingvistiko, diskurzivno ter konverzacijsko analizo včasih težko začrtati jasne meje. Za slovar kot družbeni artefakt je bistvenega pomena družbeni oz. konvencionalni vidik jezikovne rabe (Hanks 2013). Šele s korpusno analizo je postalo jasno, da pomen v veliki meri razumevamo, ker so produkt družbene konvencije (npr. Levinson 1983; Stubbs 1995c, 2001; Sinclair 1997; Channell 1999; Louw 2000; Philip 2009 itd.), in ne zato, ker bi bili razvidni iz semantične in skladenjske zgradbe pomenskih enot oz. razmerij med njihovimi sestavinami (gl. tudi Šorli 2014b: 105–114). Ilokucijsko moč prepoznavamo, ker je izražena v konvencionalni jezikovni obliki, kar velja tudi za sintagmatske vzorce. Če konvencije sprva ožje namigujejo zlasti na družbeni vidik v kontekstu teorije govornih dejanj, na ravni njihove intencionalnosti in njihovega razumevanja, pa danes govorimo o konvencionalnosti tudi na ravni jezikovnih sredstev, kjer potekajo (nezavedni) pomenotvorni postopki, ki jih je mogoče odkriti šele z vpogledom v veliko število primerov rabe.

2 PRAGMATIČNI VIDIKI LEKSIKALNEGA POMENA

V leksikografskem kontekstu sta mogoča dva osnovna pristopa k stilno-pragmatičnemu označevanju, ki zadeva vrednotenje, tj. kvalifikatorske oznake in pojasnila ali eksplicitno navajanje pragmatičnih vidikov pomena v pomenskem opisu. V okviru prvega so bile v LBS uporabljene naslednje kategorije oznak: diskurzivne oz. kontekstualne in stilne oznake, kamor sodijo tudi registrske oznake in oznake besedilnih tipov, ter skupina pragmatičnih kvalifikatorjev. V tem razdelku najprej

³ Osnovna delitev po teoriji leksikografskih funkcij je na sporazumevalne oz. komunikacijske in kognitivne slovarje.

na kratko predstavimo razlike v rabi pragmatičnih kvalifikatorjev, ki določajo konotacijo LE, v LBS in SSKJ (2.1), v nadaljevanju (2.2) pa se podrobneje posvetimo pragmatiki v pomenskih opisih in sicer tako, da izsledke doktorske disertacije (Šorli 2014b) primerjamo s prakso stilno-pragmatičnega označevanja v LBS (Gantar et al. 2009, 2011; Šorli 2013; Gantar in Kosem 2013) in SSKJ (tudi Uvod XVIII–XXII).

Pragmatično označevanje omogoča prikaz vrednotenjskega pomena na več ravneh. Segment oznak v LBS je namenjen označevanju t. i. sekundarnih pomenov, ki so vezani na besedo ali izraz, a niso nujno v enaki meri skupni vsem uporabnikom v jezikovni skupnosti, tipično konotacija. V nasprotju s temi so intuiciji tipično nedostopni periferni pomeni, ki jih določata kontekst in raba (Philip 2009) in jih predstavljamo v 2.2.

2.1 Konotativne oznake v LBS in SSKJ: stilna zaznamovanost ali pragmatika leksikalnega pomena?

Pri konotaciji gre za delno subjektivne, psihološko pogojene pomene, zato je nabor možnih oznak v LBS odprtega tipa:⁴

MIŠKA

2.1 ženska, dekle ali hčerka

O: ljubkovalno

[mala] miška; miška [moja]

SSKJ ima tu oznako **ekspresivno**: 2 ekspr. *ženska, navadno mlajša, prikupna, ali otrok*, torej brez podrobnejše opredelitve zaznamovanosti.

V nekaterih primerih gre za pragmatične prvine, ki jih je težko ali celo nemogoče opredeliti metajezikovno, s kvalifikatorjem, ker gre za integralni del pomena iztočnice:

CRKNITI

2.2 [umreti]

O: zaznamovano

1 če rečemo, da ČLOVEK **crkne**, na zelo grob način povemo, da umre, da nam je za to vseeno ali da mu to privoščimo⁵

4 Gesla v obliki, navedeni v tem prispevku, temeljijo na uradni končni verziji v formatu xml kot rezultatu aktivnosti LBS in Navodilih za avtorje (Gantar et al. 2011).

5 Vse oštevilčene razlage oz. t. i. pomenske sheme v tem poglavju so, če ni drugače navedeno, povzete po LBS. Gre za pedslovarske opise, ki še niso oblikovani v skladu z namenom in funkcijo konkretnega slovarja.

*Mojega očeta mi je bilo žal, ne rečem, moja stara pa lahko **crkne** na licu mesta.*

*Povem vam, da bi me možakar tam zunaj pustil **crkniti** od mraza in lakote, če mu ne bi dal denarja, ki ga je zahteval od mene.*

SSKJ označuje ta pomen (umreti) z oznako **nizko** (za ljudi) in **pogovorno** (za živali), pri čemer se izgublja podatki o okoliščinah in s tem o aktiviranem pragmatičnem pomenu.

Za razliko od SSKJ izpostavlja LBS evfemističnost pomenske enote v razlagi:

NEČEDNOST [*navadno množina*]

[nemoralno, kaznivo dejanje]

2 nečednost je zelo mil izraz za kaznivo dejanje ali dejanje, ki izraža človekovo moralno izprijenost

*Nekdanji nagrajenec GZS zdrsnil v brezno dolgov in poslovnih **nečednosti**.*

*V Mariboru naj bi razkrili domnevne **nečednosti** nekaterih bivših in sedanjih policistov.*

*Policisti trdijo, da so ju že večkrat ovadili zaradi podobnih **nečednosti**.*

SSKJ izpostavlja zgolj splošno konotativnost oz. konotativno ekspresivnost, besedi pa pripiše tudi oznako **knjižno**:

SSKJ: knjiž., **ekspr.** ničvredno, malovredno dejanje: počenjati nečednosti; marsikatero nečednosti je kriv alkohol / govori nečednosti // lastnost ničvrednega, malovrednega človeka: njegova nečednost presega že vse meje

Večinoma sodobna publicistična besedila oznake *knjiž.* ne potrjujejo, saj ima na primer Gigafida razmeroma veliko (1.671) zadetkov.

Spodaj lahko ugotovimo, da je *razmišljati* v 4 zgolj slogovno nevtralna nadpomenka od *tuhtati*, ki pa ima svoje pomenske specifične, zato bi bila poleg navedbe udeleženca PROBLEM na mestu tudi navedba okoliščin, v tem primeru načina, na katerega se takšno »razmišljanje« dogaja:

3 če ČLOVEK tuhta ali razmišlja o tem, kako rešiti konkreten PROBLEM

PREDLOG:

4 če ČLOVEK tuhta, zavzeto in navadno dlje časa razmišlja o tem, kako rešiti konkreten PROBLEM

Od takrat **tubta**, da bi sestavil vozilo, ki bi prineslo nov rekord in prebilo zvočni zid, saj naj bi doseglo hitrost 1.367,9 km / h.

Mož je **tubtal** cel dan, a do rešitve problema ni prišel.

O suknjiču je kar nekaj časa **tubtal** in se odločal.

Umaknil sem se nazaj v temnino za vogalom in sem krčevito **tubtal**, kaj to lahko pomeni.

Začel sem vročično **tubtati**, kako bi se neopazno znebil onih treh.

Njegovi možgani pa ves čas **tubtajo**, celo ponoči.

SSKJ ima oznako *pogovorno* ob sinonimni razlagi *premišljati*, *razglabljati*, pri tem pa vsaj dva od štirih zglede nakazujeta časovne in načinovne okoliščine, izpostavljene v opisu 4.

Z zgornjimi primerjavami je povezano vprašanje uporabe konotativnih oznak v SSKJ, ki tako konotacijo kot pomene, ki nastajajo v širšem besedilnem okolju, nakazuje z oznako, najpogosteje z *ekspresivno* (gl. tudi *vrenje 2*,⁶ *kolovratiti*, *vrto-
glav*, *sprožiti 3* in *4*, *stokati 2*, *vohati 2* itd.) ali ponekod s posebnimi ekspresivnimi kvalifikatorji oz. pomensko natančnejšimi oznakami, npr. *slabšalno*, *nizko*, *šaljivo* (*crkniti 1*, *boljša polovica* itd.), drugje celo z oznako *knjiž.* (npr. *sterilen 2*). Ob tem na podlagi analize nabora LE iz LBS in nekaterih drugih ugotavljamo, da pri velikem delu zlasti frazeoloških enot v SSKJ, ki nosijo oznako 'ekspr.', najverjetneje ne gre za konotacijo, temveč semantično prozodijo (gl. 2.2), torej pragmatično funkcijo LE v sobesedilu oz. razširjeni enoti pomena. Domnevamo, da je tako, ker SSKJ ne ločuje med obema ravnema pragmatičnega pomena, nadaljevanje tovrstne prakse pa obeta tudi NSSKJ. Da naj bi ekspresivni kvalifikatorji iz SSKJ načeloma označevali le konotacijo, kot smo jo ožje opredelili v tem prispevku, potrjuje definicija iz koncepta novega slovarja: »Ekspresivna leksika poleg denotativnega pomena izraža tudi subjektivni vrednotenjski odnos govorca do poimenovanega. Ekspresivnost je bipolarna in se vselej giblje na osi pozitivno–negativno« (Gliha Komac et al. 2015: 66). Rabo oz. pragmatični pomen je z enojezičnega vidika upravičeno in smiselno opredeljevati s stilno-pragmatičnimi kvalifikatorji kvečjemu tam, kjer gre za (ekspresivno ali časovno) konotacijo, ki se veže predvsem na pomene, uskladiščene v mentalnem leksikonu govorca. Za SSKJ je značilno, da ne razlikuje med npr. slabšalnostjo kot konotacijo, ter, kot bomo videli v nadaljevanju, (negativnimi) okoliščinami pomena, ki tipično nastopajo pri posameznih LE in imajo ustrezno pragmatično funkcijo (npr. *skotiti 3*: vojna je skotila vse te grozote). Tovrstne vidike pomena bi bilo treba opisovati predvsem v razlagi (v LBS npr.: *enačiti*, *čas kislih kumaric*, *(to ni) mačji kašelj*, *vrto-
glav 1*, *sprožiti 1* itd.), saj gre praviloma za kompleksen preplet semantike, pragmatike in stilistike.

6 Številka ob iztočnici pomeni številko (pod)pomena v citiranem viru.

2.2 Semantična prozodija: vrednotenje in (pragmatična) funkcija

Vrednotenjski pomen se v besedilih tipično izraža tudi v obliki semantične prozodije oz. pragmatične (diskurzivne) funkcije. Poenostavljeno gre za to, da je mogoče tudi navidez nevtralne besede oz. pomene razumeti skozi prizmo vrednotenja ter s pozitivnimi in negativnimi asociacijami v najširšem smislu govorčevega odnosa oz. emotivne drže, ki jih besede pridobijo ob pogostem sopojavljanju z drugimi besedami.

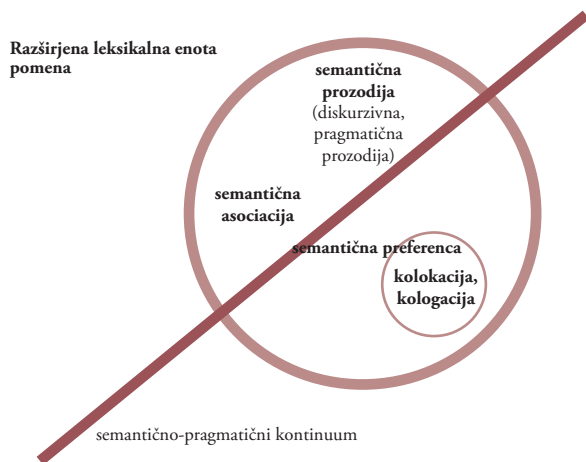
2.2.1 Teoretska ozadja

Semantična prozodija izhaja iz jezikoslovno-leksikografske tradicije J. McH. Sinclairja, temelječe na analizi elektronskih korpusnih besedil, ki ima začetke v delu J. R. Firtha. Iz spletnega statističnega prikaza rabe termina »semantic prosody« skozi čas je razvidno, da raba sovпада z začetkom intenzivnega razvoja korpusnega jezikoslovja in njegovih vplivov na sodobno leksikografijo. Kritičen pregled študij, pogledov, pristopov in razvoja pojma semantična prozodija, ki ga je v prispevku iz leta 1993 prvi predstavil B. Louw, podaja D. Stewart (2010). Tudi ena najpogosteje navajanih definicij prihaja iz tega teksta (1993: 157), namreč »stalen pomenski sij, ki ga kolokatorji ustvarjajo okrog posamezne oblike«. Louw sam se je zavedal, da bodo tako mnogi semantično prozodijo razumeli kot obliko konotacije, v polariziranih kategorijah pozitivnega in negativnega (gl. Stubbs 1995b; Partington 2004; Diltz in Newman 2006 itd.). S poudarkom na njeni pragmatični funkciji pa opisuje Sinclair semantično prozodijo takole:

Semantična prozodija (Louw 1993: 157) izraža odnos ali držo govorca do izrečenega in je na pragmatični strani semantično-pragmatičnega kontinuuma. V besedilu se realizira na najrazličnejše načine, saj v pragmatičnih izrazih običajne semantične vrednosti besed niso nujno relevantne. Toda ko jo opazimo med raznolikimi načini izraza, je takoj jasno, da ima semantična prozodija vodilno vlogo pri vključevanju jezikovne enote v njeno okolje. Izraža nekaj, kar je blizu 'funkciji' enote – pokaže, kako je treba razumeti njeno funkcijo. Brez nje besedni niz zgolj 'pomeni' – ni uporabljen v realni sporazumevalni situaciji. /.../ Ko smo prišli do semantične prozodije, smo najverjetneje prispeli do same meje leksikalne enote (Sinclair 1996: 13).

Louw (2000: 48) poda svojo definicijo: »/s/ emantična prozodija je kolokacijski pojav, in sicer takšne vrste, ki ga je mogoče identificirati z računalniškimi metodami v jezikovnih korpusih, ne z intuicijo«. Vloga prozodije je v tem, da

poveže leksikalno izražene pomene s kontekstom situacije tako, da postanejo neločljivi od konkretne ubeseditve in da se razširijo po celotni enoti (razširjenega) pomena, zaradi česar je Sinclair pojav pravzaprav sploh poimenoval »prozodija« (Sinclair 2004: 117). Izvorno štiridelno razširjeno enoto pomena, ki vsebuje kolokacije, koligacije, semantično preferenco in prozodijo (Sinclair 1996) – od katerih so vse razen prozodije opcijske (Sinclair 1999, 2004) – je Philip (2009) dopolnila še s semantično asociacijo (po Hoeyu *semantic association* (2005: 16)). Čeprav sta semantična preferenca, torej abstrahirana pomenska pripadnost kolokatorjev, s katerimi se beseda oz. LE v besedilih najraje družijo, in semantična prozodija ponekod dokaj prekrivni in je bil odnos med obema pogosto opredeljen hierarhično kot razmerje med skupino (preferenca) in podskupino (prozodija), je načelna razlika v tem, da gre pri semantični prozodiji običajno za nek konkreten »scenarij«, torej potek dogodkov ali soodvisnost stanj (Šorli 2012: 103, po Philip 2009). Philip ugotavlja, da imamo opraviti z dvema ravnema pomenske analize, pri čemer je preferenca besedno, prozodija pa funkcijsko, frazeološko in kontekstualno pogojena. To, kar določa semantično prozodijo, je pravzaprav kumulativni učinek vseh ostalih komponent pomena, namreč funkcija pomena v sporazumevalni situaciji:

Slika 1: Razširjena enota pomena (Philip 2009, dopolnjeno po Sinclair 1991, 1996).

Primer: ENAČITI (KAJ S ČIM/KOGA S KOM)

Ob pregledu 300 od skupno 3.138 konkordanc za **enačiti** (4,2 na milijon) v korpusu FidaPLUS izstopajo kolokacije *enačiti* [*sionizem, boj, politiko, državo, človeka, ljudi*], v predložnih zvezah pa *enačiti z* [*državo, vlogo, pojmom, interesom, rasizmom, terorizmom, politiko, ljubeznijo, močjo, položajem, obliko* itd.]. Razen rasizma in terorizma v nizih ne nastopajo kolokatorji, ki bi jih lahko vnaprej

negativno opredelili. V vlogi osebka najdemo [*Freudizem, psihoanaliza, mnogi, ljudje, večina, otrok, šola, država*]:

žna je tista država, ki nastopa na tak način in ki lojalnosti do države ne	enači	z nacionalno pripadnostjo. Sicer pa moj življenjski krog ni le Koper, to so tudi Ljubljana koprenka. OPOZORILO Je zelo okusna goba in ponekod jo po kakovosti	enačijo	z jurčki. Ker pa je podobna nekaterim strupenim in celo smrtno nevarnim vrstam, na
hnilo t. l. = venetsko teorijo – prepričanje, da lahko prednike Slovencev	enačimo	predvsem šport za resne, zanesljive in delavne ljudi (marsikdo ga celo	enači	z garanjem). Nič čudnega, da številni aspiranti in ambiciozni bodoči poslovneži zavz
kalorij odvisev od panoge, s katero se športnik ukvarja; tako ne moremo	enačiti	za mini krilcih, toda me vztrajamo na svojem bregu. Tako kot ne moremo	enačiti	teka na sto metrov in dviganja uteži. Ogljikovi hidrati so najdragocenejše gorivo za
/ mnogih primerih pa je pojem nadlegovanja tako zelo splošitziran, da ga	enačijo	co slovenskega jezika, napisano v latinščini, saj njen avtor v predgovoru	enačiti	le z družinskim nasiljem in nasiljem nad ženskami. Med tistimi, ki jim zakon in medij
her poudaril, da Palestina ni primerljiva z Afganistanom in da ju Bush ne	enači	emo, ali se ti reševalci problema beguncev sploh zavedajo, da ni mogoče	enačiti	takratnih slovenskih beguncev in današnjih beguncev, ki jih sprejemamo v razna spr
spodbijane akte državnega zbora. Ustavno sodišče pojasnjuje, da ne gre	enačiti	en dostop. Pri zakonu o vodah se ponovno kaže dejstvo, da morja ne gre	enačiti	s finančnim učinkom davka na dodano vrednost. Prometni davek je enofazni davek,
grajo s šloveškimi usodami in zavlačujejo, ščitijo ženske, ki bi jih morali	enačiti	so z nami in v soboto bo z nami zanimiva gostja, ki bi jo lahko prav tako	enačiti	oziroma metati v isti koš vseh pop izvajalcev ali vseh rock zasedb, tudi ni na mestu
pozn postseptembrsko bombastičnost oblikovalcev javnega mnenja, ki	enačijo	so z nami in v soboto bo z nami zanimiva gostja, ki bi jo lahko prav tako	enačili	Slovence, Slovane, Venete. Ta slovnica poleg Trubarjevih del in prevoda biblije pom
publikanske armade najtrši oreh mirovnega procesa, ker jo republikanci	enačijo	so z nami in v soboto bo z nami zanimiva gostja, ki bi jo lahko prav tako	enačili	. Ervin Hladnik Milharčič Sklepi dokument plenarnega zbora cerkve na Slovenskem t
zapriseženi sovražnik mutantov, torej moderni Adolf Hitler, ki mutante	enači	so z nami in v soboto bo z nami zanimiva gostja, ki bi jo lahko prav tako	enačiti	postopkov pred ustavnim sodiščem v letih 1994 in 1998 s tokratnim. V prejšnjih post
isto iso kot možnosti. Enakost slednjih so predstavniki gimnazije Poljane	enačili	so z nami in v soboto bo z nami zanimiva gostja, ki bi jo lahko prav tako	enačili	z notranjimi celinskimi vodami. Precejšen del naše stroke se zavzema za poseben za
		so z nami in v soboto bo z nami zanimiva gostja, ki bi jo lahko prav tako	enačili	z kriminalci. Podatki kažejo, da so zapori 120-140 - odstotno prenapolnjeni in da je
		so z nami in v soboto bo z nami zanimiva gostja, ki bi jo lahko prav tako	enačili	z vročinskimi valom, saj marsikomu postane vroče, ko jo zagleda ... Slovenska pevka
		so z nami in v soboto bo z nami zanimiva gostja, ki bi jo lahko prav tako	enačijo	islam z Al Kaido in muslimane z Bin Ladnom. Gospa Rachel iz Kanade je premožna, p
		so z nami in v soboto bo z nami zanimiva gostja, ki bi jo lahko prav tako	enači	z vdajo in izdajo glavnega cilja teroristične vojne, ki so jo sprožili pred tremi deset
		so z nami in v soboto bo z nami zanimiva gostja, ki bi jo lahko prav tako	enači	z židi in jim pripravi posebna koncentracijska taborišča. Možje X 2 so torej le znans
		so z nami in v soboto bo z nami zanimiva gostja, ki bi jo lahko prav tako	enačili	z inflaciji oziroma smo ji rekli = R -. Ta je bil osnovni podatek, na osnovi katerega s
		so z nami in v soboto bo z nami zanimiva gostja, ki bi jo lahko prav tako	enačili	z enakimi zakoni v članicah Unije, k poenotitvi katerih si namreč Unija prizadeva. f

Slika 2: Konkordančni vzorec za lemo *enačiti* (referenčni korpus FidaPLUS v programskem okolju SkE).

Podrobnejši pregled okolice potrjuje, da gre pretežno za kontekste, v katerih je mogoče prepoznati negativne okoliščine pomena. Prevladuje vzorec 'kdo enači kaj s čim', iz situacij pomena pa je razvidno, da je s stališča tvorca besedila oz. glede na splošno sprejete norme 'enačenje' vsaj sporno, če ne zgrešeno:

*Arabske države so med pripravljanjem osnutka sklepne deklaracije odstopile od zahteve, da bi sionizem **enačili** z rasizmom.*

*V zahodnih državah muslimansko vero **enačijo** s terorizmom, vse Arabce pa obravnavajo kot potencialne osumljence, ki morajo dokazati svojo nedolžnost.*

*Njen boj zoper režim je bil boj za lastne interese, v prvi vrsti stanovske interese duhovščine, ki jih ta preprosto **enači** z interesi cerkve.*

*Ker dobro spolnost **enači** z ljubeznijo, ohranja odnos s tem partnerjem, pa čeprav je vse v tem odnosu slabo, razen spolnosti.*

Pojavlja se tudi vzorec 'kdo enači kaj (dv. ali mn.)', kot kaže spodnji primer, iz katerega je neposredno razviden prototipičen pomenski scenarij, po katerem nekdo vidi, dojema ali razume dve sicer različni stvari kot eno, čeprav za to ni objektivne osnove:

*Po Jonesovem mnenju načelo ugodja omogoča, da otrok **enači** dve precej različni stvari, ki sta si podobni zato, ker otrok do njiju čuti enako ugodje oziroma interes.*

V LBS smo tako na podlagi navedenih korpusnih podatkov oblikovali opis:

- 5 če ČLOVEK **enači** KAJ s POJAVOM, POJMOM ali LASTNOSTJO, meni, da gre za enaki stvari, pri tem pa navadno spregleda razlike, bodisi zaradi nevednosti ali namerno, zaradi predsodkov

SSKJ ob tem geslu navaja kratko, sinonimno razlago in zglede, ki z izjemo enega potrjujejo negativno vrednotenje *enačenja*:

imeti, šteti za enako (nepravilno je **enačiti** normo z akordom); po določeni lastnosti imeti kako stvar za enako z drugo (le kako bi **enačili** stroj in človeka// opise v povesti lahko **enačimo** s pisateljevim otroškim svetom).

Raziskovalci semantični prozodiji večinoma pripisujejo vrednotenjsko funkcijo in implicitnost ter poudarjajo, da jo je treba videti zlasti kot verjetnostni pojav, ne kot sistemsko kategorijo v smislu bodisi njene prisotnosti ali odsotnosti (po Flowerdew 2011: 21). Hunston (2007) meni, da je semantično prozodijo najboljše razumeti prav v pomenu diskurzivne funkcije, ki ji ga pripisuje Sinclair, sicer pa kot »enoto pomena, nekaj, kar se upira natančnemu ubesedenju in česar zelo verjetno ne moremo definirati zgolj kot bodisi 'pozitivno' ali 'negativno'«. Če povzamemo po Philip (2009: 3), s posamezno LE povezana prozodija izraža govorcev ali piščev osebni odnos oziroma vrednotenjsko in emotivno držo glede posameznega konteksta ali scenarija, prav tako tudi njegovega (pričakovanega ali dejanskega) rezultata.

2.2.2 Konotacija vs. semantična prozodija

Kot rečeno, naj bi bila konotacija locirana v mentalnem leksikonu govorca in ne konvencionalizirana na način kot semantična prozodija, ki je odvisna predvsem od razmerja med enoto in njenim tipičnim leksikalnim okoljem, medtem ko se konotacija navezuje predvsem na razmerja med besedo (manj pogosto LE) in govorcem/poslušalcem. Seveda prihaja do delnega prekrivanja, saj sta vrednotenjski vidik in stališče govorca pomembna tako za konotacijo kot prozodijo (Stewart 2010: 28–29), toda tu privzemamo prepričanje, da prozodija nikakor ni zgolj vrsta konotativnega pomena. Menimo, da bi se morala razlika med obema tipoma pragmatičnega pomena ustrezno odražati v leksikografskem opisu, kar ponazarjamo s pomensko obravnavo enote *boljša polovica*, v kateri so razvidne razsežnosti potencialnih razlik med konotacijo in semantično prozodijo:

V LBS zveze ni med iztočnicami, zato smo jo naknadno analizirali v korpusih (FidaPLUS 200; 0,3 na milijon; GF 599: 0,96 na milijon), SSKJ pa ponuja:

šalj. to je moja **boljša polovica** - žena; šalj. svojo **slabšo polovico** boš pa že pregovorila – moža

V SSKJ torej dobimo podatek o semantičnem pomenu in konotaciji besedne zveze, ne pa tudi o tem, kaj želi govorec z rabo doseči, torej kakšna je funkcija enote in v kakšnih kontekstih se pravzaprav uporablja:

*Takoj sem sklenil, da ga bom kupil, in prav zanima me, kdaj bo z njim hotela delati tudi moja **boljša polovica**.*

*Nobena ženska ni tako slaba, da bi ne mogla postati moževa **boljša polovica**.*

*Drugi, zame najpomembnejši argument, se pravi moja sredica, pa je, da **boljša polovica** v vlogi popolne gospodinje enostavno izgubi spoštovanje v partnerski zvezi.*

*Z Jonasom se je spoprijateljil v Mišolovki, kjer je igrala tudi njegova **boljša polovica** Sabina.*

Kar izstopa, je dejstvo, da se iztočnica pojavlja skoraj izključno v imenovalniku, pogosto ob apoziciji (24 od 200 konkordanc), tj. občnem ali lastnem imenu. Nanaša se lahko na oba spola, vendar močno prevladuje raba, kjer zveza označuje ženske partnerice, najpogosteje žene, v humornem tonu. V 14 primerih gre za opis v križanki, torej formulaično, stereotipno rabo v specifičnem besedilnem žanru. V pregledanem vzorcu 200 konkordanc koligacijsko izstopajo svojilne modifikacije, najpogosteje zaimka *moja* (20) in *njegova* (38), pogoste pa so tudi *moževa* (13), redkeje *njena* (2), *tvoja* (2), *vaša* (4), in po enkrat *nesojena*, *očetova*, pri čemer gre samo v dveh primerih za žensko. Tipična je modifikacija bodisi s svojilnim zaimkom, svojilno obliko pogosto lastnega imena (*Robertova*, *Spielbergova*, *Tončkova*, *ravnateljeva*) ali ustrezna roditeljska struktura (*Magnifica*, *para*, *dua*, *tandema*, *zakoncev*), ki določa pripadnost. Te frazeološke enote ni mogoče razumeti na podlagi sestavinske zgradbe in/ali skladenjskih razmerij med sestavinami. Če je v SSKJ ustrezno določena konotacija *šaljivo* – glede na sekundarne pomene te LE, ki si jih delijo slovenski govorniki, kot posredno kažejo tudi korpusni zgledi – pa sobesedila po drugi strani kažejo še mnogo več: gre za kulturni evfemizem, ki odraža naravo družbenih odnosov med spoloma tako, da blaži obravnavo sicer občutljivih intimnih razmerij znotraj družbenega diskurza. Metadiskurzivnost posredno potrjuje tudi pogostost rabe v navednicah. Semantično prozodijo je mogoče opisati kot realizacijo določenih konvencionalnih predstav o razmerjih med spoloma v konkretni situaciji, tj. pozitivne lastnosti, tipično pripisane ženski – čustveni in moralni primat, ki pa je že isti hip konvencionalno degradiran skozi humor ali dojemanje izraza kot zastarelega.

2.2.3 Semantična prozodija – avtomatsko pridobivanje podatkov

Če ne gre za enačenje s semantično preferenco, je posebnost in težava avtomatskega prepoznavanja semantične prozodije predvsem v tem, da se kolokacijski in

koligacijski vzorci ne porajajo nujno iz ponavljajočih se oblik, temveč lahko le iz ponavljajočih se pomenskih odtenkov (Philip 2009: 14) ter v dejstvu, da gre za pomen, ki nastaja hkrati na vseh ravneh razširjene enote pomena. Poskusi avtomatskega označevanja prozodičnih vsebin so bili praviloma izvedeni ob predpostavki, da gre za vrsto konotativnega pomena oz. podkategorijo semantične preference. Kot že navedeno, gre v resnici za pomenotvorne mehanizme, ki niso ulovljivi v formalne kategorije in večinoma niso eksplicitno izraženi s konvencionalnimi izraznimi sredstvi. Ker smo večkrat poudarili, da je med formalno oprijemljivejšimi kategorijami ključnega pomena koligacija, ki sicer zajema široko polje (slovnico-pomenskih) jezikovnih pojavov, prav tako pa tudi prepoznavanje besedilnih zvrsti in zunajjezikovnih situacij, se v Tabeli 1 osredotočamo prav nanjo. Koligacije je namreč mogoče razmeroma uspešno tudi avtomatsko prepoznavati, znotraj orodja Corpus Architect/SketchEngine (Kilgarriff et al. 2004) najbolj sistematično s t. i. direktivo CONSTRUCTION+UNARY (Krek in Kilgarriff 2006). S tem ukazom je mogoče avtomatično generirati opozorila, kot npr. *pogosto zanikano, pogosto v 3. os. ednine*, torej tipične podatke o koligacijah. V Tabeli 1 navajamo koligacijske in besedilnozvrstne kategorije, ki smo jih evidentirali v postopku ročne korpusne analize gradiva in ki so se – v medsebojnem prepletu in v razmerju z drugimi elementi – izkazali kot pomembni kazalniki prozodične funkcije:

Tabela 1: Pregled semantičnoprozodičnih kazalnikov na osnovi ročne analize 250 gesel LBS in nabora dodatnih gesel.

Besedna vrsta/ Kategorialna lastnost	koligacije				LE v LBS
glagol					
<i>oseba</i>	1. oseba	2. oseba	3. oseba	bre-zos.	plezati (preko/skozi)
<i>spol</i>	m. spol	ž. spol			
<i>prehodnost</i>	nepreh.	preh.	trpnik		enačiti
<i>povratnost</i>	si	se			
<i>čas</i>					
<i>tip dopolnil/ določil</i>	prislovna d.	predložna d.			bobnati (pri/v)
<i>naklon</i>	povedni	velelni	vprašalni		
	trdilnost	nikalnost			enačiti
<i>modalnost</i>	želelnost	nujnost/ obveza			plezati preko/skozi, enačiti
<i>polariziranost</i>	pozitivno	negativno			
<i>faznost itd.</i>					bobnati (pri/v)

Besedna vrsta/ Kategorialna lastnost	koligacije				LE v LBS
pridevnik					
<i>skl. funkcija</i>	povedna raba	prilastkovna raba			situacija
<i>primerjava, stopnja</i>					kislo jabolko
<i>tip dopolnil/ določil</i>	predložna	okoliščinska			nagubano čelo
prislov					
<i>primerjava, stopnja</i>					v prihodnje/bodoče
samostalnik					
<i>sklon</i>	imenovalniški	neimenovalniški			boljša polovica
<i>število</i>	nav. v množini				nečednost
<i>privedja</i>	vezalno	ločilno	apozicija		boljša polovica, kislo zelje
<i>količinski izrazi</i>					kislo zelje
<i>modifikacija</i>	postmodifikacija	premodifikacija			kislo jabolko, boljša polovica
VSI					
<i>premi govor</i>					
<i>navednice (metadiskurzivna in metaenonciativna raba)</i>					čas kislh kumaric, kislo jabolko
<i>ločila</i>					kislo vreme
<i>pozicija – končna</i>					
<i>pozicija – vmesna</i>					
<i>odvisnik</i>	vsebinski	okoliščinski			
<i>govorno dejanje</i>					
<i>členitev po aktualnosti</i>	tema	rema			
vrste besedil oz. diskurza// žanri // zunajjezikovni dejavniki					
<i>leposlovje</i>					
<i>stvarna literatura</i>					situacija
<i>strokovna besedila</i>					situacija
<i>besedilni žanr</i>	križanka	kuharski recept itd.			boljša polovica, kislo zelje

3 SKLEP

V prispevku smo se v kontekstu razprave o novem slovarju slovenščine osredotočili na t. i. periferne pomene, ki so intuiciji tipično nedostopni, določata pa jih kontekst in raba. Takšne (pragmatično opredeljive) pomene je bolj smiselno, včasih tudi edino mogoče, opisovati v leksikografski razlagi (npr. zgoraj navedeni *enačiti* (*kaj s čim*), *boljša polovica* itd.). Kadar gre pri določenem pomenu za zaznamovano rabo, vendar je to rabo težko opredeliti v tradicionalnih okvirih jezikovne in besedilne zvrstnosti, predlagamo identifikacijo okoliščin oz. pragmatiko situacije, ki ustvarjajo to zaznamovanost, in njihovo vključitev v sam pomenski opis (po potrebi v kombinaciji z oznako). Na podlagi analize gesel, izdelanih v LBS, in nabora dodatnih LE ugotavljamo, da pri velikem delu zlasti frazeoloških enot v SSKJ, ki nosijo oznako *ekspr.*, najverjetneje ne gre za konotacijo, temveč semantično prozodijo, torej pragmatično funkcijo LE v sobesedilu oz. razširjeni enoti pomena. Lahko zaključimo, da je mogoče prvo, kot jo razumemo v ožjem smislu (inherentnost), relativno uspešno označevati s kvalifikatorji (gl. 2.1), kontekstualno pogojene pomene, zlasti semantično prozodijo, pa je smiselneje in z vidika sporazumevalnosti pogosto edino mogoče predstaviti v pomenskem opisu (gl. 2.2).

Sistematično označevanje semantične prozodije, ki ga je celostno omogočila šele korpusna analiza, tj. natančnejše navajanje okoliščin in odnosa govorca do vsebine povedanega, torej vrednotenja, bi moralo postati del ustaljene prakse v leksikografskem procesu in predmet prizadevanj pri nadgradnji avtomatske obdelave besedil tudi in še posebej pri načrtovanem novem slovarju slovenščine. Kljub temu, da so bile v tujem, zlasti angleškogovorečem okolju, pa tudi domačem prostoru že opravljene posamezne raziskave, ki izpostavljajo pomen semantične prozodije za leksikalno analizo, je bil ta vidik pomena celo v najnovejših leksikografskih projektih deležen premalo pozornosti.